

ОГЮСТ ДЪО МЕСАНС, ГРАФ ДЪО ЛАГАРД /1824/

Роден е през втората половина на XVIII в., починал след Юлската революция. Напуснал Франция през 1790 г. и намерил убежище отначало в Австрия, а след това в Полша, където бил приютен от граф Феликс Потоцки. Превеждал и писал литературни произведения. Между тях е една ода по случай погребението на полския патриот и революционер Косцюшко, която добива известност, издадена в Мюнхен през 1818 г.

Оставил е освен това и бележки за пътуването си от Москва до Виена през Киев, Одеса, Константинопол, Букурещ и Херманцад (вж. библ. № 183).

Пътешественикът идва от Москва и през Одеса пътува по море до Цариград, откъдето отново се връща по море до Варна, за да продължи след това пътя си по суша за Виена.

Той описва мъчнотиите на пътуването по Черно море през есенните и зимните месеци. Граф дьо Лагард предава разнообразните си впечатления от Цариград и дава сведения за стопанския живот в империята, за различните националности и пр.

Малко народности могат да съперничат по предразсъдъци с тази (т. е. с турците). Сега соча само онова, което си спомням. Забравил съм хиляди подробности, но при малко усилие дори вие сами ще ги схванете. Поисках от един млад арменец бегъл обзор върху финансите на империята. Той ми каза, че цялостната сума от приходите на държавното съкровище не надминава 100 милиона франка, че се състои от териториалния данък — мизи², от данъка върху имуществата, добива от митниците, от постоянните конфискации, които султанът извършва над поданиците си; от каради³, или поголовния данък, налаган на раята, на мъжките поданици, християни или евреи, които от 12-годишна възраст не трябва никога да плащат на глава повече от 14 пиастри, нито по-малко от 4; и най-сетне приходът от продажбата на житото, което султанът получава от провинциите на ниска цена и препродава след това в столицата според цена, която му е угодна да определи. Това е отделно от карних или частното съкровище на султана, което винаги е управлявано от началника на черните евнуси.

Златните и сребърните монети, прибави той, се влошават все повече ежегодно. Среброто сега се сече в пари и грошове или пиастри от по 40 пари. Пиастрът струва почти колкото вашия франк — има само различие в курса. Върху монетите са изсечени титлите на царстващия султан, годината по хиджра и името на града, където са изсечени. Говорихме за Махмуд⁴, сегашния султан, когото всички единодушно считат достоен за своя век. Той има многократно замисления и толкова пъти осуетяван проект да преобрази нацията си и да приложи в Изтока това, което Петър Велики осъществи в Русия, но съмнявам се, че за да стигне до същите благополучни резултати, той ще се съгласи да подражава на царя, който в най-строга инкогнито се бе обучил в първото от изкуствата на механиката . . . (236—238).

След това пътешественикът описва вътрешността на Константинопол. Базарът, където са изложени стоки от цял свят, има наистина чудесен изглед. Дюкяните му са толкова хубаво поддържани. Източният разкош изисква толкова злато и ярки цветове, че не вярвам никъде да съм видял такъв куп от богатства. Оттам отидох в кафенето, където раздават опиум. То е край джамията на Сюлейман. Спрях се там за няколко мига, за да наблюдавам ефекта му върху ония, които са привлечени тук от необходимостта да се опиват ежедневно. Те пристигаха бледни, смазани, влачейки се с мъка до пейките, поставени под сводовете на платаните. Малко след като погълнеха донесените им хапчета, някои от които бяха големи колкото маслина, лицата им внезапно се оживяваха. Разстроените им черти не носеха вече пиянски отпечатък, а израз на вдъхновение и очарование. Те жестикулираха по странен начин и гримасите им биха предизвикали смях, ако човек не изпъшкваше пред това желание за скъсяване на живота чрез едно непрестанно състояние на умопомрачение. Отидох в края на града откъм Мраморно море, за да видя прочутата „крепост на седемте кули“, която Мехмед II построи и укрепи върху развалините на Циклопедон, близо до Златната порта. Ти знаеш, че там именно зад стените ѝ затварят държавните престъпници и чуждестранните посланици, щом Високата порта обяви война на силите, които те представляват. Колкото до тях (посланиците), тяхното затворничество е смекчено от това, че се отнасят към тях с почитта, която дължат на сана им. Не така е с държавните затворници. Бесараба, влашкият войвода, обвинен в предателство, бе затворен там със жена си, дъщерите си и четирима от синовете си. Подложен в течение на три последователни дни на нечуванни изтезания, след като силата на мъченията не изтръгна признание за съкровищата му, султанът заповяда цялото му семейство да бъде избито пред очите му и нареди това жестоко зрелище да завърши с ексукутирането на злощастния княз.⁵ (257—258).

През м. декември граф дьо Лагард се отправя с кораб по западното Черноморско крайбрежие. През януари той достига до Созопол (258—279).

Зизополи, януари

Макар и малък, мръсен и слабо населен, Аполония при все това ми се видя рай в сравнение с тази пустош Игнада, където бяхме започнали да чувствуваме липса от всичко до такава степен, че трябваше да плащаме по 40 пиастри за 10 ливри сухар. Пожелал, като слязох, да ме заведат при управителя на града, но той бе избягал същата нощ, за да осуети малката неприятност да бъде обезглавен. Великият везир, възмутен от жестокостта, с която той се е отнасял към тукашните злощастни гърци, бе изпратил заповед за това. Очаквах наследника му всеки миг.

Този град е разположен на един полуостров, окръжен със стени в развалини. Пристанището му е най-сигурното в целия залив. Там могат да хвърлят котва по всяко време военни кораби. В момента там бяха на престой два малки едномачтови рибарски кораба. С малко повече внимание разбирам добре български, един от многобройните говори на славянския език. Моите полски прислужници са във възторг да го слушат и да бъдат разбирани. Намирам съвсем естествена тази радост, която ги свързва с отечеството.

След вечеря, която ми се видя отлична, защото сега необходимото ми се вижда почти излишество, отидохме с Жозеф да потърсим разнообразие в полето. На $\frac{1}{4}$ левга има голям кладенец, който единствен снабдява с вода целия град. Попитах един стар грък, който пълнеше там меховете си, дали няма други чешми в Зизополи. „Не, господине, ми отговори той, но не би било трудно да се направят, защото има добри извори. Поради това, че не ги използваме, ние отдалечаваме турците, които се установяват там, където водата е в изобилие, предпочитаме повече трудности, отколкото да бъдем изложени на тяхното опасно съседство.“ Ето впрочем с какво се натоварва робът, за да облекчи игото си. Каква тирания е тази, която те задължава да си лишен от наслади пред страха да възбудиш завист или алчност. „Колкото по-неизвестен, толкова по-малко обезпокояван“ — ми каза старецът, като се отдалечи.

Зизополи, януари

Агата, който замести тук избягалия управител, пристигна миналата нощ. Отидох да го моля да нареди да ме настанят, понеже тези гърци дотолкова се страхуват да не им бъде пренесена чумата от Константинопол, че без изрична заповед нямаше да бъда приет на никаква цена. Този добър турчин, след като ми предложи учтиво кафето си и лулата си, незабавно заповяда на градоначалника да разпореди да ми приготвят жи-

лище и кехаята, който предварително целуна праха на мюсюлманските крака, излезе, за да изпълни поръчката. Час след това той ме подслони в нещо като къщурка, в която светлината влизаше през отвора на комина. Той много се извиняваше, че не бе могъл да намери по-добро, като ме уверяваше, заклевайки се, че всички къщи в Зизополи приличат на този карцер. Моят добър Жозеф веднага започна да готви и аз прекарах някак деня. Но като се свечери и огънят загасна, и в бордея навлезе дъждът, снегът и вятърът, започнах да мисля наистина, че ще завърша живота си по най-студения път и ще заспя в този леден сън. . .

. . . Шест бедчифте току-що загинаха. Спасени бяха 18 души. Тази сутрин ги намериха умрели от студ на планината. Всички жители се хвърлиха да събират по плажа ечемик, пшеница, сухи зеленчуци и хиляди други предмети, които морето непрестанно изхвърляше. Жителите на Зизополи са възрадва ни. Те никога не са били по-богати. Казват, че няколко подобни нещастни случая стават и през доста други зими. Но че откакто се помнят, нито една буря не им е донесла толкова много. Те приличат на онези гробари, които наричат добри годините с епидемии. Какъв възмутителен егоизъм!

Зизополи, януари

В моята българска дупка бях посетен тази сутрин от двама гръцки принцове, които отиваха в Яси⁶ със семействата си при Калимаки, владетел на Молдавия. . . (279—282).

Зизополи, януари

Днес след обяд посетих принц Комен⁷ и очарователното му семейство. Дъщеря му Тързица е забележително красива. Гърците изобщо са по красота това, което са били и някога. Ако мъжете бяха запазили също така и древната си енергия, те биха могли лесно да се отърсят от игото, което трудно понасят, без обаче да имат смелостта да го премахнат. Те говорят с презрение за турците, които им връщат в действие това, което тези роби им дават с думи. Комените са много образовани и с удивителна начетеност, особено като се вземе пред вид това, че никой измежду тях не е пътувал. Би рекъл човек, че тяхната сфера не би могла да се разпростре отвъд хоризонта им. Те обаче говорят за Европа, за политиката на дворовете, за приходоизточниците на техните правителства по такъв начин, че могат да изненадат един опитен дипломат. Но това, което особено характеризира гения на фенерските гърци, то е умението, чрез което са спечелили доверието на турското правителство. . . (285—286).

Току-що бяха отвлекли архиепископа с цялото духовенство, за да го закарат в лагера на великия везир в Шумла. Казват, че ще са необходими 50 кесии, за да откупи главата си, и че градът ще бъде доста тежко натоварен с данъци. Изглежда, че бившият управител се е оправдавал и че в резултат на това битите на всичкото отгоре ще платят и глоба.

Сутринта срещнах един млад гръцки моряк, който бе накарал български селяни да танцуват на улицата под звуците на много лоша цигулка. Казаха ми, че е един нещастен корабкрушенец. Като един нов Амфион⁹ той бе спасил само инструмента си, който използва в същност не за да построи град, както предшественика си в Тива, но просто — да се спаси от гладна смърт. По произход е от Атина и при щастливата несъзнателност на неговата възраст сегашното му положение го очароваше: те ме хранят добре, ми каза той, пия и живея с тях. Приятно ми е и да ги карам да играят през целия ден. Също толкова му е приятно, колкото да навива въжета, пеейки „кирие елейзон“ (287—288).

Пътешественикът пристига във Варна през януари. Пристанището е покрито с разплакани жени и деца, които морето е лишило от подкрепата им. Вече са научили, че 30 кораба от града са загинали и съществува опасение, че ще се узнае за нови нещастия. Тези, които бяха се спасили от тази катастрофа, бяха смазани от нежности. Сякаш се съмняваха за тях, че съществуват. Този контраст между радостта и отчаянието е наистина сърцераздирателен. Последната буря бе предизвикала потъването на седем кораба, закотвени в този залив. Още се виждат върховете на мачтите им. Студът е толкова голям, че щом един кораб потъне, всички, които не са погълнати от морето, умират замръзнали на брега (289).

Варна, януари

Градът е голям, но зле застроен, разположен на устието на една река. Населението му е от около 16 хиляди души — турци, гърци⁹ и арменци. Той доставя на Константинопол зърнени храни, птици, сирене, яйца и оттам се изнася вино за Херсон. Заливът му е красив, но недостатъчно сигурен. В него се наброяват 12 джамии и много гръцки черкви, някои от които са твърде красиви. Ако може да се съди за плодородието на почвата по умереността на цените на хранителните продукти, ти ще се убедиш в това по следната тарифа:

4 ливри бял хляб струват 3 френски су.

Ока говеждо месо, равностойно на 40 онса — 4 су.

Ока вино с вместимост малко повече от една пинта — 1 су.

Птиците, морската и речната риба са в тези рамки.

Една кола дърва, равностойна на едно наше возило дърва — 2 франка и 10 су.

Захарта, чайт и кафето са също на ниски цени (290—291).

Напускайки Варна, дьо Лагард поема по суша и достига до селото Визирли Қолуджа¹⁰ (301—302).

Прекосявам България, някогашната Мизия, като мустеймин, т. е. западен пътешественик въз основа на договорите. След два дни ход достигнах до това малко турско градче, което отстои на 5 часа от Варна. Добрата ми звезда се спря там на един български шивач, който ме прие на квартира по възможно най-сърдечен начин (303).

Управителят, когото посетих сутринта, сметна да отговори на учтивостта ми, като ми изпрати тази вечер танцьорите си, наречени на турски дженги. Много момченца, едни облечени като момичета, а други с дрехите на своя пол, влязоха неочаквано в гостната на българския шивач. Придружаваха ги пет души музиканти. Двама свиреха на флейта, двама на барабани и последният — на китара. Те започнаха една пантомима, чиито подробности ще ти спестя. Няма нищо по-отвратително. Тези дечица, откраднати от циганите по островите на Архипелага, са обучени от тях на този срамен занаят и след това разпродадени според дарбите и лицето им на доста извратени господари, за да плащат този вид услуги със злато. Побързах да ги отпратя, като им дадох няколко дребни монети. Но сметнах за уместно да наредя на Жозеф да иде и да благодари на агата. Смятайки, че съм очарован от вниманието му, той ми изпрати в отговор китайските си кукли, чиито непристойности ме възмутиха не по-малко. Най-сетне Ибрахим в желанието си да изчерпа всички средства за турските развлечения ми изпрати своите акробати, които се биеха полуголи с опитомени мечки и се бореа всички като атлетите (304—305).

За да ти създам представа за нашия керван, направих една рисунка, която ти изпращам. Той се състои от 17 коли, теглени от биволи. Съвсем не знам как да нарека тези коли от страх, че наименованието гальота ще бъде много достолепно. Повечето прекарват това гръцко семейство и обкръжението му в Яси. Редът на движението е такъв: начело е един емир. началник на моите арабаджии, когото останалите почитат доста, тъй като зелената му чалма сочи, че той е от потеклото на Фатма, дъщерята на Мохамед. След това — турският ескорт на принца, който, предполагам, е сбирщина от просяци и разбойници, насъбрани по кръстопътищата на столицата. Следва неговата кола. Моята — веднага след нея; най-сетне колоната на обоза. Един от албанците от свитата на принца бе изживял едно слабо утешително развлечение. При един метеж в Смирна този нещастник бил набучен на кол. Колът бе излязъл от лявата му страна, видях белега му. След три часа с това ужасно изтезание другарите му бяха дошли да го освободят и по чудо

той не бе умрял. Прощавам му, че вярва в предопределението си (305—306).

Ето ме в едно село, наречено Черно дърво¹¹, а съм само на 25 левги от Варна, при все че вървим от шест дни насам. Накарахме да помолят кехаята, който е чиновникът тук във всяка паланка, да намери квартира за пътниците.

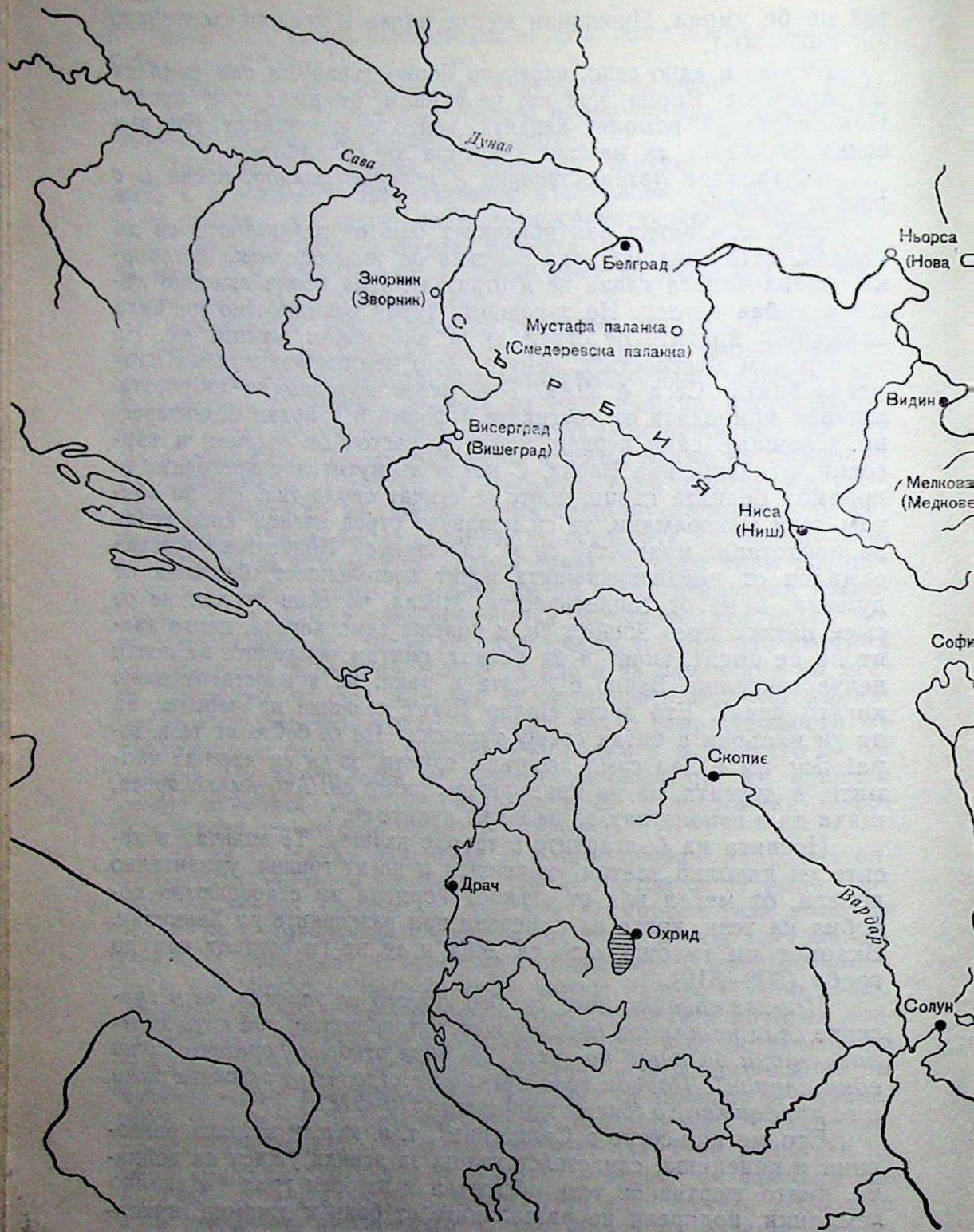
Настаняват пътешественика в мизерна колиба, ниска и с разбит покрив.

Тези злощастни раи привикват още от детинството си да пълзят, като схващат така смисъла на тази османска поговорка: преклонената глава не я отрязват. Има обаче няколко къщи с хубав изглед. Но тукашните турци безмилостно ни бяха затворили вратите от страх да не забележим жените им. Не ти описвам местностите, земята, нито наименованията на произведенията. Сега е зима. Този сезон подобно на старостта лишава природата от красивите ѝ форми и я прави безинтересна. Срещаме един керван, който се състои от големци и търговци, отиващи във Варна. С какво възмутително презрение те приемат бедните гърци, които се стичат около тях. Не, не обичам тези мюсюлмани, те си придават суров изглед, като искат да представят мудността си за царственост. Колко това чувство е далеч от предизвикващата почит достолепност, бликаща от душата, а не от горделивостта. Мисля, че един турчин не се смее никога през живота си, и понеже само хората, които знаят да се смеят, знаят и да плачат, смятам османците за почти нечувствителни. Вечно с лулата в ръка, не я изоставят даже когато яздят. Ето защо Надир Шах¹² казваше на персите, за да ги насърчи в битка срещу турците: „Не се бойте от тези хора! Бог им е дал само две ръце, едната, за да си държат чалмите, а другата, за да придържат гащите си. Ако имаха трета, щяха да я използват, за да носят лулите си.“

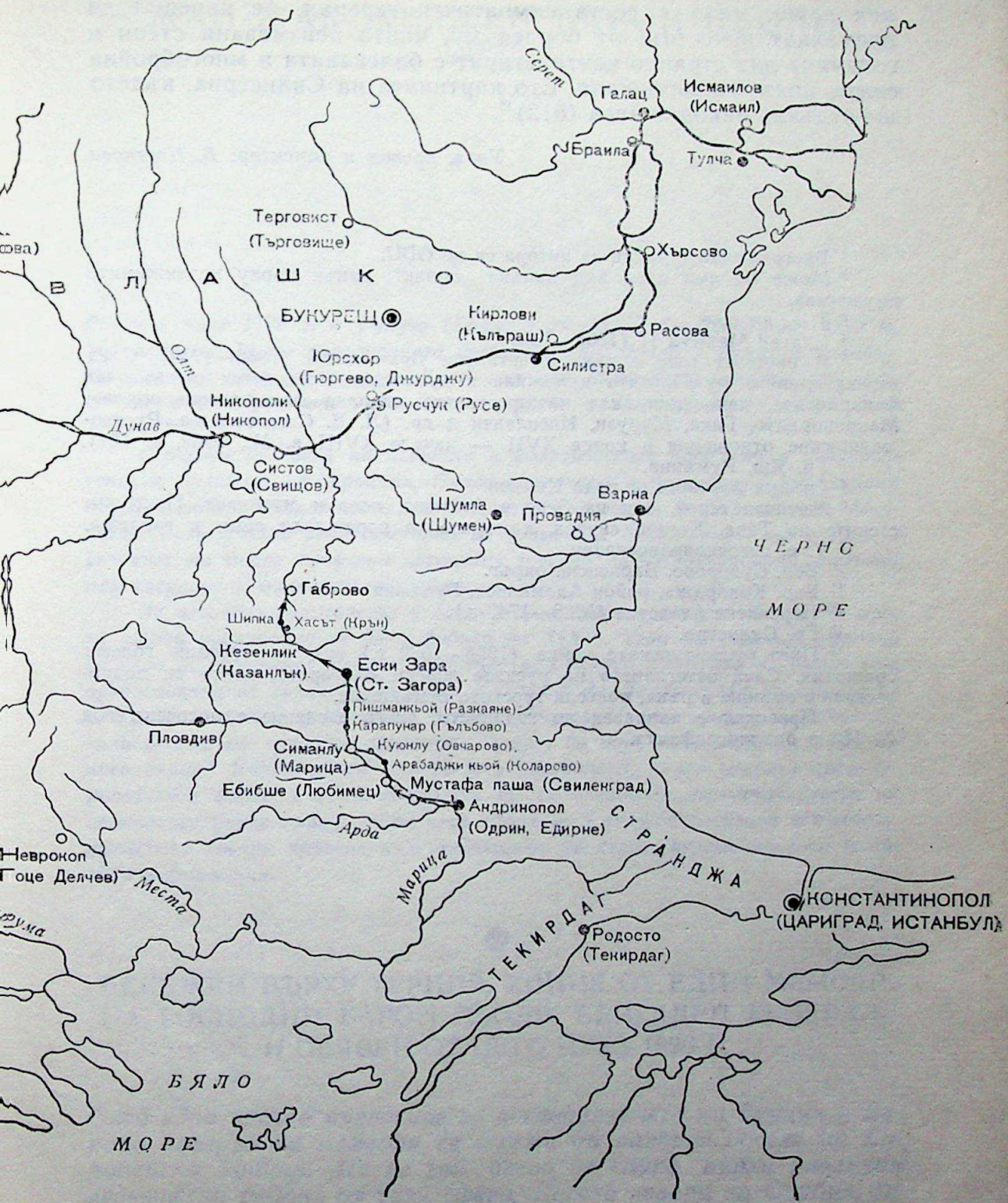
Носията на българките е твърде изящна. Те вплитат в косите си няколко златни украшения и носят гривни, удивително дебели, от метал или от стъкло. Формата им е абсолютно подобна на тези, които са намерени при разкопките на Херкулан. Вкарват им ги още като са деца и те не ги оставят чак до гроба (308—310).

Продължавайки пътя си, дьо Лагард се оплаква, че в турските села не намира подслон и гостоприемство, тъй като местните турци за нищо на света „не биха отворили вратите си на един гяурин“. Поради това пътниците страдат от тежката зима и се придвижват с големи трудности (310—312).

Ето ме най-сетне в Силистрия¹³, т. е. между купища развалини и пепелища, свидетелстващи за всички ужаси на войната, чиято жертва бе този обсаждан и изгорен град.¹⁴ Няколко землянки, подпрени на развалините от бани и джамии, няколко нещастници, лишени от всичко и плачещи върху остатъците от печалните си жилища. В една малко по-обширна колиба Са-

7. Маршрут на Жак-Жан Жермен, барон Пьоле в 1826 г., ген. лейтенант Арман-Шарл Гийемино в 1826 г.

ова)

В

Л

А

Ш

К

О

П

Е

В

С

Т

Р

Г

В

И

С

Т

У

Р

О

В

И

С

Т

У

Сарая
Галац
Исмаилов (Исмаил)
Браила
Тулча
Хърсово
Терговиет (Търговище)
БУКУРЕЩ
Кирловни (Нильраш)
Расова
Юрхор (Гюргево, Джурджу)
Силистра
Русчук (Русе)
Никополи (Никопол)
Систов (Свищов)
Шумла (Шумен)
Провадия
Варна
Габрово
Шипка
Хасът (Кърн)
Кезенлик (Назанлык)
Ески Зара (Ст. Загора)
Пишманкьой (Разкаяне)
Карапунар (Гълъбово)
Нюонлу (Овчарово)
Арабаджи кьой (Коларово)
Пловдив
Симанлу (Марица)
Ебише (Любимец)
Муштафа паша (Свиленград)
Андринопол (Одрин, Едирне)
Арда
Марица
СТРАНДЖА
ТЕКИРДАГ
Родосто (Текирдаг)
КОНСТАНТИНОПОЛ (ЦАРИГРАД, ИСТАНБУЛ)
ЧЕРНО МОРЕ
БЯЛО МОРЕ
Дунав
Олга
Месиа
Неврокоп (Гоце Делчев)
Шума

лих паша, млад и доста симпатичен генерал, бе наредил да премахнат почестите от бордея му, чиито неизмазани стени и големият под странно контрастират с бляскавата и многобройна свита, която го заобикаля. Ето картината на Силистрина, където ще отдъхна няколко часа (512)¹⁵.

Увод, превод и коментар: *Б. Цветкова.*

¹ Биографичните данни за автора са по GDU.

² Може би има пред вид данъка „емляк“, данък върху недвижимите имуществва.

³ Т. е. джизие.

⁴ Султан Махмуд II (1808—1839).

⁵ В същност това е княз Константин Бранковяно (1688—1714). След екзекутирането му Портата наложила в дунавските княжества режима на фанариотите, като поставила на престолите няколко фанариотски родове: Маврокордато, Гика, Мурузи, Ипсиланти и др. (Л. Е. Семенова. Русско-валашките отношения в конце XVII — начале XVIII в. М., 1969, с. 151).

⁶ Гр. Яш, Румъния.

⁷ Гръцка фамилия от рода Комнен.

⁸ Митичен герой, син на Зевс и Антиопа, поет и музикант. Построил стените на Тива. Когато свирел, камъните се нареждали сами в градежа.

⁹ Т. е. източноправославни.

¹⁰ Вер. Суворово, Варненски окръг.

¹¹ Вер. Кокарджа, район Адамкиси, Румъния.

¹² Персийски владетел (1688—1747 г.).

¹³ Гр. Силистра.

¹⁴ През руско-турската война (1828—1829 г.) тук са станали големи сражения. След оттеглянето на руските войски българите, които ги подпомагали с оръжие в ръка, понесли турското отмъщение.

¹⁵ Преводът е направен по изданието, чието заглавие е посочено под № 183 в библиографията.